

ERIKA RUSTJA

VZGOJA IN IZOBRAŽEVANJE ZA ČLOVEKOVE PRAVICE PRI POUKU ZGODOVINE TER POJEM ČLOVEKOVE PRAVICE DO 18. STOLETJA

HUMAN RIGHTS EDUCATION IN HISTORY LESSONS AND THE TERM HUMAN RIGHTS BEFORE THE 18TH CENTURY

Izvleček

Človekove pravice so v zadnjih letih pridobile izjemno vlogo tako v političnem kot v vsakdanjem življenju; o njih je zlasti zelo pomembno govoriti tudi v novi dobi, v času globalizacije. Predpogoj uveljavljanja človekovih pravic je širjenje zavesti in znanja o njih. Z vzgojo in izobraževanjem za človekove pravice je zelo povezan predmet oz. pouk zgodovine; v gimnazijah je ta predmet tisti, brez katerega si ni mogoče zamisliti učinkovitega pouka človekovih pravic. Učinkovito poučevanje o človekovih pravicah pa je vezano na razpravo o tem, ali je koncept človekovih pravic novodobni ali ima daljšo zgodovino. V prispevku zato želimo prikazati pomen vzgoje in izobraževanja za človekove pravice, prikazati, da ima koncept človekovih pravic daljšo zgodovino, ter predstaviti različne definicije in razvoj koncepta do 18. stoletja; oboje lahko služi kot napotilo za vključitev v pouk zgodovine, zlasti v gimnazijah.

Ključne besede: človekove pravice, dokumenti, vzgoja in izobraževanje, pouk zgodovine, gimnazije.

Abstract

Human rights have over the last years acquired an exceptional role both in political and everyday life. It is important to discuss them also in modern age, with the globalization process underway. The precondition of enforcing human rights is the awareness and knowledge of them. History is the subject closely connected to the education of human rights. In general secondary schools it is hard to imagine effective learning of human rights without the subject history. Effective teaching on human rights is also linked to the discussion on whether the concept of human rights is modern or has a history behind it. This contribution wishes to present the importance of human rights education, that the concept behind human rights has a longer history and to present various definitions and the development of the concept before the 18th century. Both can serve as a guideline to include it in history lessons, especially in general secondary schools.

Keywords: human rights, documents, education, history lessons, general secondary schools.

VZGOJA IN IZOBRAŽEVANJE ZA ČLOVEKOVE PRAVICE PRI POUKU ZGODOVINE TER POJEM ČLOVEKOVE PRAVICE DO 18. STOLETJA

Zakaj vzgoja in izobraževanje za človekove pravice?

Vzgojo in izobraževanje za človekove pravice je možno razumeti z dveh vidikov: pravice do izobraževanja oz. kot pravice otroka v šoli (pram: Novak 2004, Pavlovič 1993, 2008) in z vidika, iz katerega izhaja utrjevanje spoštovanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin, pospeševanje razumevanja in strpnosti ter ohranjanje miru, kar je vzgoja in izobraževanje prihodnosti. Oba vidika najdemo tudi Splošni deklaraciji človekovih pravic, natančneje v prvem in drugem odstavku 26. člena.¹

Drugi vidik, torej da je »vzgoja za človekove pravice bistvena za uresničevanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin in pomembno prispeva k povečanju enakosti, preprečevanju sporov in kršenja človekovih pravic ter povečanju sodelovanja in demokratičnih procesov, z namenom razvijanja družb, v katerih se vsi ljudje cenijo in spoštujejo, brez kakršne koli diskriminacije ali razlik, kot so rasa, barva, spol, jezik, vera, politično ali drugo prepričanje, nacionalno ali socialno poreklo, gmotno stanje, rojstvo ali drugi položaj,«² je bil v zadnjem času v različnih dokumentih in programih štet med najpomembnejše naloge in izzive šolstva oz. vseh oblik izobraževanja. Določbe o vzgoji za človekove pravice so vključene v številne mednarodne instrumente poleg zgoraj omenjene Splošne deklaracije o človekovih pravicah, tudi v Mednarodnem paktu o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah (13. člen), v Konvenciji o otrokovih pravicah (29. člen), itd.

Za spodbujanje vzgoje za človekove pravice so države članice sprejele različne posebne mednarodne akcijske okvire, kot so Svetovna kampanja za informiranje javnosti o človekovih pravicah, Desetletje OZN za vzgojo za človekove pravice 1995–2004, Mednarodno desetletje za kulturo miru in nenasilja za otroke sveta (2001–2010). Leta 2004 je v okviru Združenih narodov Ekonomsko-socialni svet pozdravil resolucijo Komisije za človekove pravice 2004/71 in zahteval, naj Generalna skupščina na svojem devetindesetem zasedanju razglasi svetovni program za vzgojo za človekove pravice, ki naj bi se začel izvajati 1. januarja 2005 in ki bi bil sestavljen iz zaporednih faz, da bi se prizadevanja nacionalne vzgoje za človekove pravice dodatno osredotočila na določene sektorje/vprašanja, ki jih redno določa Komisija za človekove pravice.

Tako je bil sprejet Akcijski načrt za prvo fazo (2005–2007, podaljšan do leta 2009) Svetovnega programa za vzgojo za človekove pravice, o uresničevanju ciljev v akcijskem načrtu pa morajo države poročati vsaj letno. Pri tem morajo države poročati tudi o upoštevanju določenih elementov vzgoje za človekove pravice v sistemu osnovnega in srednjega šolstva (politika, načrtovanje politike, učno okolje, poučevanje in učenje, izobraževanje in strokovno usposabljanje učiteljev in drugega izobraževalnega osebja).³

1 Splošna deklaracija človekovih pravic. Dostopna na: <http://www.varuh-rs.si/pravni-okvir-in-pristojnosti/mednarodni-pravni-akti-s-podrocja-clovekovih-pravic/organizacija-zdruzenih-narodov/splosna-deklaracija-clovekovih-pravic/> (19. 9. 2010).

2 Resolucija Generalne Skupščine Združenih narodov št. 59/113 Svetovni program za vzgojo za človekove pravice. Slovenski prevod dostopen na: http://www.mss.gov.si/fileadmin/mss.gov.si/pageuploads/podrocje/mednarodno/solstvo/doc/Resolucija_program_izobrazevanja_CP_feb05_slo.doc (19. 9. 2010).

3 Revidiran osnutek akcijskega načrta za prvo fazo (2005–2007) Svetovnega programa za vzgojo za človekove pravice. Slovenski prevod dostopen na: http://www.mss.gov.si/fileadmin/mss.gov.si/pageuploads/podrocje/mednarodno/solstvo/doc/Akcijski_nacrt_2005_07_slo.doc (19. 9. 2010). Prva faza je bila v skladu z resolucijo 2004/71 Komisije za človekove pravice osredotočena na sistem osnovnega in srednjega

V Svetovnem programu za vzgojo za človekove pravice je v skladu z mednarodnimi dokumenti vzgoja za človekove pravice opredeljena kot izobraževanje, usposabljanje in informiranje s ciljem:

- krepitve spoštovanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin;
- popolnega razvoja človekove osebnosti in občutka dostojanstva;
- spodbujanja razumevanja, strpnosti, enakosti spolov ter prijateljstva med vsemi narodi, staroselci ter rasnimi, nacionalnimi, etničnimi, verskimi in jezikovnimi skupinami;
- omogočanja vsem, da učinkovito sodelujejo v svobodni in demokratični družbi v pravni državi;
- ustvarjanja in vzdrževanja miru;
- spodbujanja trajnostnega razvoja in socialne pravičnosti, ki imata v ospredju ljudi.⁴

Vsebine, kot so človekove pravice, spadajo med t.i. kroskurikularne vsebine, vendar pa je – v skladu s tradicionalnim pojmovanjem - najpomembnejše izobraževanje o človekovih pravicah na ravni šolskega predmeta. Raziskave so pokazale, da je zgodovina predmet, ki se najbolj posveča tematiki človekovih pravic in da učni načrti za zgodovino v evropskih državah najbolj spodbujajo vključevanje tematike človekovih pravic na splošno.⁵

Zato se bomo v nadaljevanju posvetili pojmu človekovih pravic oz. zgodovinskemu orisu koncepta človekovih pravic; oboje lahko služi kot napotilo za kakovostnejše poučevanje človekovih pravic pri pouku zgodovine.

Človekove pravice in zgodovina

S pojmom človekove pravice se srečujemo vsakodnevno, vendar pa so težave pri razumevanju, kaj so človekove pravice, še bolj pa o tem, ali lahko govorimo o zgodovini človekovih pravic.

Ker je vsaka izmed človekovih pravic specifična, je najbolj primeren pristop k poučevanju človekovih pravic kauzuističen, torej da se vsaka pravica proučuje posamično. Vendar je za vse posamične pravice možno izluščiti neke skupne teoretične in pravne temelje, določene skupne zakonitosti delovanja, in sicer z vidika obveznosti državne oblasti, torej ali je ta negativna (ali se države smejo vtikati v njihovo izvrševanje) ali je pozitivna obveznost (država mora ustvariti pravne in dejanske možnosti za njihovo reševanje).⁶ Človekove pravice delimo tudi po generacijah človekovih pravic⁷ ali na status.⁸ Ob strnjenju

šolstva, druga faza akcijskega načrta je namenjena izobraževanju državnih uradnikov ter tretji stopnji izobraževanja, univerzam.

4 Revidiran osnutek akcijskega načrta za prvo fazo (2005–2007) Svetovnega programa za vzgojo za človekove pravice. Slovenski prevod dostopen na: http://www.mss.gov.si/fileadmin/mss.gov.si/pageuploads/podrocje/mednarodno/solstvo/doc/Resolucija_program_izobrazevanja_CP_feb05_slo.doc (19. 9. 2010). Več o programu in akcijskem načrtu glej: Rustja, E. ur. (2008). Vzgoja in izobraževanje za človekove pravice. Zbornik. Ljubljana: Pedagoški inštitut.

5 Makriayianni, C. (2007). A Summary of the EUROCLIO 2007 European Survey, Human Rights Education: Lessons from History, Bulletin 25, Slovenia, Zavod za šolstvo RS, Ljubljana, str. 73–75.

6 Lampe, R. (2010). Pravo človekovih pravic: sistem človekovih pravic v mednarodnem, evropskem in ustavnem pravu. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije, str. 41.

7 Gre za temeljno klasifikacijo človeških pravic, ki po Francozu Karlu Vasaku človekove pravice na prvo, drugo in tretjo generacija pravic: 1. generacija (liberte) so osebne civilne in politične pravice. 2. generacija (egalite) so ekonomske, socialne in kulturne pravice; 3. generacija (fraternite): solidarnostne pravice.

8 Lampe, R. (2010). Pravo človekovih pravic: sistem človekovih pravic v mednarodnem, evropskem in ustavnem pravu. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije, str. 41.

večplastnih pristopov k pojmovanju človekovih pravic so človekove pravice tiste, ki varujejo določene dobrine, ki so nujno potrebne za delovanje posameznika v družbi, primarna dolžnost državnih oblasti pa je, da jih implementirajo in spoštujejo v nacionalnem pravu. Človekove pravice delujejo tudi vertikalno, torej varujejo posameznika pred državno oblastjo, in horizontalno, saj se njihov učinek nanaša na razmerje posameznik nasproti drugemu posamezniku. Pravna konkretizacija človekovih pravic v družbi je podana prek zaščite posameznih pravic v različnih pravnih disciplinah (kazenskem, upravnem, civilnem, delovnem idr. pravu).⁹

V tujini so razprave o človekovih pravicah doslej povzročile nastanek različnih teorij; denimo glede njihove zgodovine ni konsenza, ali je koncept človekovih pravic novodobni termin, upoštevan od 1948 dalje z Deklaracijo človekovih pravic in potemtakem zgodovino človekovih pravic štejemo od 10. decembra 1948 s sprejetjem omenjene deklaracije oz. z ustanovitvijo Organizacije združenih narodov, ali ima daljšo zgodovino.¹⁰

Pojmovanje zgodovine človekovih pravic je povezano tudi z različnim pojmovanjem človekovih pravic, v zadnjih letih zlasti glede na univerzalnost človekovih pravic ali glede na kulturni relativizem. Glede na to, da je veliko družb, ne more obstajati sestav človekovih pravic, ki velja za vse.¹¹ Kulturni relativizem med drugim predvideva, da so človekove pravice novodobni izum zahodnih držav, da so izmišljene, konstrukt določenih kultur, ki želijo zaradi svojih namenov razširiti svoje ideje in jih celo vsiliti drugim kulturam ne glede na njihovo tradicijo.¹²

Drugi menijo, da je zgodovina človekovih pravic bistveno daljša, da imajo človekove pravice zgodovino pred drugo svetovno vojno in da imajo univerzalno zgodovino v različnih verah in filozofskih prepričanjih, pristopih in delih, ki so sčasoma pripeljali do pravne opredeljenosti človekovih pravic in sankcioniranja.¹³ Nekateri avtorji dodajajo, da je kontradiktorno govoriti o zgodovinskem vidiku človekovih pravic, ker se lahko zgodi, da se pri naštevanju zgodovinskih prelomnih dokumentov izkaže, da je celotna zgodovina kljub nekaterim zelo naprednim normativnim dosežkom glede varovanja človekovih pravic, dejansko vseskozi priča kršitvam človekovih pravic.¹⁴

Edmundson meni, da koncept človekovih pravic lahko združuje tudi prvega: torej pravice so nekaj, kar so izumile zahodne kulture, vendar pa pripadajo vsem, ker so ljudje;¹⁵ potemtakem lahko človekove pravice lahko definiramo kot pravice, ki jih ima nekdo, ker je človek.¹⁶ Tierney opozarja, da naš moderni koncept ni vedno obstajal povsod, vendar pa imajo človekove pravice jasno zgodovino, njeni začetki pa segajo v zahodno civilizacijo.¹⁷

Sprejem Splošne deklaracije človekovih pravic leta 1948 je sicer zagotovo pomenil prelomnico v zavedanju svetovne javnosti, da obstajajo neke temeljne pravice človeka, ki pripadajo vsem, venomer in vsepovsod, so torej univerzalne, hkrati pa je sprožil

9 Prav tam, str. 45–46.

10 Freeman, M. (2004). Human rights – the disciplinary approach. Cambridge, Oxford: Polity Press, str. 14.

11 Tierney, B. (2004). The idea of natural rights-origins and persistence, str. 3. V: Northern university Journal of International Human Rights, Volume 2, April, 2004. Dostopno na: <http://www.law.northwestern.edu/journals/jihr/v2/> (19. 9. 2010).

12 Edmundson, W. A. (2004). An introduction to rights. Cambridge: University Press, str. 3.

13 Freeman, M. (2004). Human rights – the disciplinary approach. Cambridge, Oxford: Polity Press, str. 14.

14 Lampe, R. (2010). Pravo človekovih pravic: sistem človekovih pravic v mednarodnem, evropskem in ustavnem pravu. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije 52.

15 Edmundson, W. A. (2004). An introduction to rights. Cambridge: University Press, str. 3.

16 Donnelly, J. (1998). What are human rights? V: Introduction to human rights. Youngstown: USIA, str. 3.

17 Tierney, B. (2004). The idea of natural rights-origins and persistence, str. 1 V: Northern university Journal of International Human Rights, Volume 2, April, 2004. Dostopno na: <http://www.law.northwestern.edu/journals/jihr/v2/> (19. 9. 2010).

proces sprejemanja zavezujočih mednarodnopravnih dokumentov o človekovih pravicah in vzpostavljanja ustrezne institucionalne ureditve za zagotavljanje njihovega spoštovanja in promocije.

Takšen preobrat pa ni bil možen brez zgodovine človekovih pravic v različnih verah in filozofskih prepričanjih, pristopih in delih. Pomen človekovih pravic v veliki meri izhaja iz tega, kako je bil v rabi skozi zgodovino, zato je pomena človekovih pravic ni možno določiti brez zgodovinskega pregleda človekovih pravic od najzgodnejših oblik v državo organizirane družbe in prvih zapisanih misli filozofov, pripadnikov različnih ver, državnikov, pravnikov. Načela, pravila vrednote, ustanove, oblike in tradicije moderne demokracije so plod daljšega zgodovinskega razvoja, zato jih je mogoče prepričljivo razložiti in pojasniti le v luči njihovega oblikovanja in uveljavljanja.

Alistair MacIntyre sicer meni, da bi bilo čudno, da bi človek imel človekove pravice le zato, ker je človek, poleg tega pa ni nobenega izraza v antičnem ali srednjeveškem jeziku, ki bi bil preveden v izraz »pravica« vse do poznega srednjega veka: izraza ni ne v hebrejščini, latinščini, grščini in arabščini, tako v klasičnih kot srednjeveških jezikih, vse do okrog 1400 v stari angleščini, medtem ko ga nekateri jeziki, npr. japonski, ni imel izraza do sredine 19. stoletja.¹⁸

Freeman kritizira MacIntyrea, češ da je njegova največja napaka, da na človekove pravice misli kot na stvar, ki se jo poimenuje. Koncept človekovih pravic tudi ne more biti povezan samo z zahodnim svetom, njihov »neobstoj« pa ni možno opravičiti zgolj z dejstvom, da pred letom 1400 v nobenem jeziku ni obstajala beseda pravica.¹⁹ Ob tem je potrebno poudariti, da je bil denimo na Kitajskem koncept človekovih pravic predstavljen šele v začetku 20. stoletja prek zahodne filozofije, ki pa na Kitajskem ni bila sprejeta, saj je utemeljena na metafizičnem konceptu, ki je tuj kitajski kulturi in razmišljanju;²⁰ podobna razlaga velja tudi za Japonsko. Kljub temu pa npr. Konfucija z bistvom vsebine »Ne stori drugemu nečesa, kar ne želiš, da bi drugi storili tebi« učitelji zgodovine štejejo za enega izmed najpomembnejših pri pouku zgodovine za vzgojo za človekove pravice.²¹

Edmundson dodaja, da bi sicer MacIntyrijeva trditev upravičila, zakaj se zgodovinarji ne morejo poenotiti, kateri srednjeveški mislec, pisec v latinščini, naj bi vpeljal moderni koncept človekovih pravic. Srednjeveški misleci so se morali izražati v latinščini, torej v jeziku, da bi prišli do ideje, za katero ni obstajal izraz, zato je nestrinjanje pričakovano, saj ni nihče jasno zapisal, da seznanja s konceptom pojma, ki nima precedensa v jeziku. Argument, da če koncept pravic ni obstajal v točno določenem izrazu v civilizacijah/kulturah, potem ni koncepta, torej po mnenju Edmundsona ni dober.²²

Zaradi kompleksnosti človekovih pravic tudi ne vzdrži novejši pristop, da ima sodoben koncept človekovih pravic daljšo zgodovino, vendar dolgo (le) dobra tri stoletja, kjer je njihov prikaz mnogokrat vezan na obdobje od francoske revolucije oz. ameriške vojne

18 MacIntyre, Alasdair C. (2002) *After virtue: a study in moral theory*. Notre Dame: University of Notre Dame, 2nd ed., reprinted, str. 66–67.

19 Freeman, M. (2004). *Human rights – the disciplinary approach*. Cambridge, Oxford: Polity Press, str. 13.

20 Lampe, R. (2010). *Pravo človekovih pravic: sistem človekovih pravic v mednarodnem, evropskem in ustavnem pravu*. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije, str. 42.

21 Pri pouku zgodovine naj bi bili za vzgojo za človekove pravice primerni naslednji ključni dokumenti in dogodki: Sveto pismo Stare in Nove zaveze, življenje in delo Konfucija, Magna Charta Libertatum, Vestfalski mir, Deklaracija o pravicah parlamenta, Deklaracija o neodvisnosti ZDA, Deklaracija o pravicah človeka in državljana ter francoska ustava 1791, odprava suženjstva v ZDA, Ženevska konvencija, življenje in delo Gandhija, Deklaracija Združenih narodov, Deklaracija ZN o človekovih pravicah, Deklaracija ZN o otrokovih pravicah. V: Mihai Manea (2007). *A Briefing on Human Rights Education*. Human Rights Education: Lessons from History, Bulletin 25, Slovenia, str. 26–28.

22 Edmundson, W. A. (2004). *An introduction to rights*. Cambridge: University Press, str. 5–6.

za neodvisnost oz. čas razsvetljenstva, ko naj bi se uveljavila ideja (zlasti zaradi mislecev, kot je bil John Locke), da so temeljne pravice naravne in univerzalne in da državni oblasti določajo meje, v kateri se lahko giblje.

Pojem človekovih pravic pred 18. stoletjem

Zato bo ta prispevek poskušal osvetliti pojem človekovih pravic pred 18. stoletjem (do vključno Johna Locka, ki je imel največji vpliv na nastanek pomembnih dokumentov, ki se tičejo človekovih pravic v 18. stoletju); razlog za omejitev je tudi ta, da je dostopnih del o človekovih pravicah od tega obdobja dalje več.²³

Mnogi avtorji zato konkretno kažejo na primere človekovih pravic v zgodovini, čeprav tega pojmovanja takrat še ni bilo. Tako Brian Tierney meni, da že zapoved »Ne kradi« kaže na pravico do lastnine,²⁴ kar pomeni, da lahko pregled človekovih pravic začnemo že zelo zgodaj, čeprav ni nikjer zapisano, da gre za pravico. Vendar pa je pri tem potrebno dodati, da so vse civilizirane družbe varovale ideale pravičnosti in pravičnega reda, vendar tega niso izražale v jeziku in terminologiji individualnih naravnih pravic. Mojzes deset zapovedi ni pojmoval kot pravice.²⁵

Temeljne ideje človekovih pravic najdemo torej že v verskih tekstih – skupna značilnost religij je inkorporacija moralnih in humanih načel, praviloma izraženih kot dolžnosti. Tako lahko prvo zapoved Dekaloga »Ne ubijaj«, če jo prevedemo v pravni jezik razumevanja človekovih pravic, opredelimo kot pravico do življenja, ki jo morajo drugi spoštovati oz. je prepovedano, da jo kršijo.²⁶ Skupno vsem velikim verskim tekstom oz. verstvom pa je, da skušajo doseči spoštovanje posameznikovih dobrin prek metafizičnih zapovedi oz. prek božje besede, kar naj bi zaradi božanske avtoritete pri ljudeh pripeljalo do večjega sožitja v družbi. Poleg Nove in Stare zaveze tudi Koran vsebuje splošna načela nravnega delovanja – dolžnosti in pravice, med drugim dajanje pomoči tistemu, ki jo potrebuje, zaščito sirot, zaščito žensk, pravico braniti se v sili, iskanje prijateljstva, itd.²⁷

V dokumentih najdemo urejanje telesne nedotakljivosti in nedotakljivosti lastnine: tako v Svetem pismu (Geneza 21.24) najdemo določilo Življenje za življenje, oko za oko, zob za zob, roka za roko, noga za nogo, torej talionsko načelo, ko storilec kaznivega dejanja utрпи kazen, enako dejanju. Podobna določila najdemo v Hamurabijevem zakoniku iz Mezopotamije (Babilonije) iz 18. stol. pr. n. št., ki je z 282 členi/pravili ena prvih zbirk zakonov, vendar v pravilu 206 določa, da če svoboden človek v sporu udari po obrazu drugega človeka in ga poškoduje, se mora zakleti »Nisem ga nameroma udaril«, in mu plačati zdravnika.²⁸ Za Urnamujev zakonik (tudi Ur-namujev zakonik) iz 21. st. p. n. št., ki

23 V tem času so nastala nekatera glavna dela o človekovih pravicah, npr. John Locke: *Second Treatise of Government* (1688); Thomas Paine: *Rights of a man*; Edmund Burke: *Razmišljanja o revoluciji v Franciji*; del o revolucijah in o deklaracijah 18. stoletja je veliko. Vse več je tudi zbornikov, ki se posvečajo določenim dokumentom, npr. Lacey, M., Haakonssen, K. (1992). *A culture of rights. The Bill of rights in philosophy, politics and law 1791 and 1991*. New York: Woodrow Wilson International Center for Scholars, Cambridge: Cambridge University Press.

24 Tierney, B. (1997). *The Idea of Natural Rights : Studies on Natural Rights, Natural Law and Church Law 1150–1625*. Atlanta: Scholars Press, str. 33.

25 Prav tam, str. 1.

26 Lampe, R. (2010). *Pravo človekovih pravic: sistem človekovih pravic v mednarodnem, evropskem in ustavnem pravu*. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije, str. 49.

27 Prav tam, str. 51.

28 »206. If during a quarrel one man strike another and wound him, then he shall swear, "I did not injure him wittingly," and pay the physicians.« V: *Hammurabi's Code of Laws*, v angleščino prevedel L. W. King. Dostopno na: <http://eawc.evansville.edu/anthology/hammurabi.htm> (2. 11. 2010).

je najstarejši delno ohranjeni zakonik stare Mezopotamije, zapisan v sumerskem jeziku, so značilne premoženjske kazni, predpisane v srebru.²⁹ Tako denimo 21. člen določuje, da če nekdo poškoduje drugega z nožem, mora plačati dve tretjini mine srebra.³⁰

Zakonik XII plošč, ki je nastal med leti 451–49 pr. n. št. in je vir vsega rimskega javnega in zasebnega prava in odraža značilnosti takratne rimske družbe. Ima precej abstraktnih pravnih norm, kljub kazuističnemu pristopu rimskega prava.³¹ Določuje denimo tudi, da če kdo komu zlomi ud in se z njim ne pogodi, naj se mu vrne z isto mero.³²

Kot je razvidno iz primerov, je talionsko načelo kot temeljno pravilo reparacijske pravičnosti skozi obdobja dobilo možnost povrnitve škode v denarju ne (več) na telesu.³³

Tudi Grki po mnenju Tierneya niso poznali koncepta človekovih pravic; Platon je razpravljal o idealni družbi, ne da bi razpravljal o ideji naravnih pravic.³⁴ Klasični grški misleci naj ne bi priznavali človekovih pravic kot pravic »proti državi«, ker so menili, da so državljani podrejeni/odvisni deli družbene celote. Kenneth Dover meni, da Grki niso mislili, da imajo kaj več pravic od tega, kar jim je namenil zakon mesta, v katerem so živeli. Te pravice so bile lahko omejene, če je skupnost vladala, in pravice niso bile prenosljive.³⁵

Moderen pristop k človekovim pravicam je usmerjen k varovanju posameznikovih pravic pred zlorabo s strani vlade. Če so ali niso imeli Grki koncepta človekovih pravic, pa so imeli koncept moči in zlorabe pravic.³⁶ To je vidno v konceptu tiranije, ki je oblika vladavine, v kateri vladar vlada za svoje interese in z ljudmi ravna nepravilno in zatiralno. V tiraniji so pravice državljanov kršene, vendar Grki so lahko o tiraniji premišljevali, ne da bi govorili o pravicah. Primer za to je Sofoklesova Antigona, ki nasprotuje kraljevemu ukazu zaradi vere, ne da ima pravico, da to lahko stori. Z našega vidika zgornji primer pomeni kršenje človekovih pravic, in sicer pravice do prakticanja vere.³⁷

Aristotel je imel idejo o naravnem pravu, ki je večno in nespremenljivo in splošno veljavno. Verjel je, da lahko zakoni dodelijo pravice državljanom. Te vključujejo pravico do lastnine in participacijo v javnih zadevah. Ko so bile te pravice kršene, so zakoni določili kaznovanje oz. nadomestilo/odškodnino/kompenzacijo. Državlanske pravice naj bi bile razdeljene različno v različnih političnih sistemih, npr. v oligarhiji ali demokraciji. Več naj bi bilo izrazov, kjer bi lahko Aristotelove izraze prevedli v pravico (npr. dikaion), vendar pa Aristotel ni imel koncepta človekovih pravic, saj je menil, da pravice izhajajo iz zakonov in da so nekateri možje že po naravi sužnji,³⁸ torej se sklicuje na dolžnosti, ki izhajajo iz zakona.

Rimljani naj bi bili glavna povezava med klasičnim grškim mišljenjem o pravicah in med modernimi konceptijami. Rimska pravo je sicer sužnjelastniški pravni red, vendar

29 Geslo Ur-Namujev zakonik. V: Pravo. Leksikon Cankarjeve založbe. Ljubljana: Cankarjeva založba (2003), str. 393.

30 Geslo Code of Ur-Nammu. V: http://en.wikipedia.org/wiki/Code_of_Ur-Nammu (15. 11. 2010).

31 Geslo Zakonik dvanajstih plošč. V: Pravo. Leksikon Cankarjeve založbe. Ljubljana: Cankarjeva založba (2003), str. 421.

32 »Si membrum rupsit, ni cum eo pacit, talio and esto.« V: Twelve tables. Dostopno na: http://en.wikipedia.org/wiki/Twelve_Tables#TABLE_VII_.28Real_Property.29 (25. 11. 2010).

33 Povzeto po Lampe, R. (2010). Pravo človekovih pravic: sistem človekovih pravic v mednarodnem, evropskem in ustavnem pravu. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije, str. 49–54.

34 Tierney, B. (2004). The idea of natural rights-origins and persistence, str. 3. V: Northern university Journal of International Human Rights, Volume 2, April, 2004. Dostopno na: <http://www.law.northwestern.edu/journals/jihr/v2/> (19. 9. 2010).

35 Edmundson, W. A. (2004). An introduction to rights. Cambridge: University Press, str. 5.

36 Freeman, M. (2004). Human rights – the disciplinary approach. Cambridge, Oxford: Polity Press, str. 15.

37 Prav tam.

38 Freeman, M. (2004). Human rights – the disciplinary approach. Cambridge, Oxford: Polity Press, str. 16.

pa so izstopajoče nekatere filozofske in humanistične ideje. V rimskem pravu je denimo šlo za sistem tožb, ne pravic, vendar pa je obstajala zakonodajna težnja po omejevanju sicer absolutne oblasti z vsemi atributi lastninske pravice, lastnika nad sužnjem. Pravnik Ulpijan je sicer menil, da smo po naravnem pravu vsi enaki, ne glede na to, kakšen je suženj civilnopravni status, vendar pa je bil v realnosti suženj še vedno objekt, ne pa subjekt pravic³⁹ kot nosilec pravic in dolžnosti, torej kot udeleženec določenega pravnega razmerja. Več pravic sužnjem je bilo dodanih v posameznih ediktih (npr. Klavdijev edikt, Konstantinov edikt).

Na razvoj človekovih pravic je imel velik vpliv Ciceron, ki je v delu *O zakonih* postavil temelje naravnega prava in razumevanja človekovih pravic, ko je zagovarjal idejo enakopravnosti ljudi: človek obče obdarjen z razumom in zmožnostjo razvijati in doseči krepost ne glede na razlike in sposobnosti. Zanj človek ni svoboden, če ne deluje (ne more delovati) v političnem vodenju.⁴⁰

Največji latinski cerkveni oče Sv. Avguštin je v delu »*De civitate dei*« iz 5. stoletja zagovarjal, da mora družba zagotoviti, da se posameznik lahko razvija v skladu s svojimi naravnimi sposobnostmi ter da išče red z drugimi; vojna je dopustna, kadar gre za obrambo pred agresorjem. Zagovarjal je tudi idejo o splošnem miru, ki pa je ni mogoče ohraniti brez organskega in urejenega koncepta pravičnosti in vere.⁴¹

Brian Tierney meni, da so pravniki 12. stoletja zlasti cerkveni pravniki, odigrali glavno vlogo, ko gre za razumevanje modernega pojmovanja človekova pravica oz. naravna pravica,⁴² saj pojem naravne pravice enači s pojmom človekove pravice (to so pravice, ki jih osebe imajo zaradi svoje človečnosti).⁴³

Latinski izraz »*ius naturale*« je, kot je že pokazal Michel Villey, pomenil tisto, »kar je naravno pravično«; pri tem je *ius* razumljen kot zakon oz. objektivna pravica, ki omejuje moč. Subjektivna pravica pa pomeni svobodo delovanja, moč posameznika. Oba pojma sta torej inkompatibilna.⁴⁴

12. stoletje je bilo novo, pozitivno obdobje v mnogih sferah življenja: rasla je trgovina, oživila so se mesta, razvijala se je umetnost, nastajale so univerze. V verskem življenju je prišlo do novega poudarka na posamezniku, vse večja je bila skrb za pravice in svoboščine. Kralji so uveljavljali svoje pravice pred preveč ambicioznimi papeži, škofje (npr. Thomas Becket) pa so branili pravice cerkve pred mogočnimi kralji. V fevdalni družbi, kjer so bile pravice gospodov in vazalov izključujoče med seboj, je vedno več skupnosti raslo in uveljavljalo svoje specifične pravice in svoboščine za svoje člane (npr. mestne skupnosti, trgovci, obrtniki). Vse to se kaže v dokumentih tistega časa. Največji razcvet prava je bil v 12. stoletju v Bologni; l. 1140 je prišlo do kodifikacije cerkvenega prava v Gracijanovem Dekretum, ki je kompendij 12. stoletij pravil in omejitev, vendar vsebuje tudi določila najzgodnejših koncilov, predstavlja pravno življenje cerkve, ter vsebuje kritične komentarje.⁴⁵

Že v začetku 13. stoletja je nastal pomemben dokument, ki doseže vladavino prava in omejitev pravic kralja in pomeni začetek neustavljivega procesa prenosa oblasti s kralja na

39 Lampe, R. (2010). Pravo človekovih pravic: sistem človekovih pravic v mednarodnem, evropskem in ustavnem pravu. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije, str. 54.

40 Prav tam, str. 55.

41 Prav tam, str. 56.

42 Tierney, B. (2004). The idea of natural rights-origins and persistence, str. 3 V: Northern university Journal of International Human Rights, Volume 2, April, 2004. Dosegljivo na: [http://www.law.northwestern.edu/journals/jihr/v2/\(19.9.2010\)](http://www.law.northwestern.edu/journals/jihr/v2/(19.9.2010)).

43 Prav tam, str. 1.

44 Prav tam, str. 4.

45 Prav tam, str. 5.

njegove podanike ter k zavedanju, da ima vsak pravice. *Magno Carto Libertatum* (1215) ali Velika listina svoboščin, ki jo je sprejel angleški kralj Ivan Brez Zemlje pod pritiskom baronov predvsem kot odziv na križarske vojne, nekateri štejejo kot predhodnico modernih tekstov o človekovih pravicah.⁴⁶ V formalno pravnem jeziku je opredelila točno določene meje kraljevih pravic nad njegovimi podaniki in njihovimi posesti v Angliji. Kot seznam pravic, katerih veljavnost je priznaval sam kralj, je ponujala jasno določen temelj, na katerega so se lahko sklicevali tisti, ki so bili nezaupljivi do kraljeve vlade⁴⁷ oz. je bil njen namen preiskrbeti zakonito sredstvo za specifične pritožbe.⁴⁸ Kasneje je bila še dopolnjena in večkrat izdana; nazadnje leta 1297. Bila je prvi korak v dolgotrajnem zgodovinskem procesu, ki je pripeljal do vladavine zakona; zagotavljala je določene angleške politične svoboščine, varovala cerkev pred vplivom monarhije, preuredila zakone in sodstvo ter nadzorovala vedenje kraljevih uradnikov. Kralj je moral posameznikom soditi po zakonu in ne po lastni volji.⁴⁹

Magno Carto sestavlja 63 členov, od katerih je večina pomembnih le za tedanji čas. Eden najpomembnejših tudi za sedanjost je 39. člen: noben svoboden človek ne sme biti prijet, zaprt, oropan zemlje, izobčen, preganjan ali uničen na kakršenkoli način brez veljavne sodbe ali zakona, ki bi to določal.⁵⁰

»Svoboščine«, ki jih je bil Ivan Brez Zemlje prisiljen priznati višjemu sloju, so razdeljene v dve večji skupini: na osebno svobodo in na lastnino – kot že navedeno, je bila svoboda tista posebna pravica, ki je zahtevala poprejšnji postopek, preden je bil nekdo kaznovan ali preganjan iz svoje zemlje. *Magna Carta* je zahtevala, da je sodba zakonita z zaslišanjem prič. Svobodnjaki so si zagotovili tudi ekonomsko svobodo. Z jamčenjem nedotakljive zasebne lastnine je prišlo tudi do omejevanja kraljeve oblasti; fevdalna posest je po zaslugi *Carte* postala dedna in fevdalci so lahko postali vse močnejši politični akterji srednjeveške Anglije.⁵¹

Magna Carta prepozna subjektivne pravice s termini kot so »njegova pravica« (*ius suum*). Takšen koncept pravic je bil takrat del običajnega prava. Poudarja sicer pravice lastnine, vendar ne le takih pravic, in je razširila dodatne pravice preko razreda baronov. Vplivala je na pomembne dokumente s področja človekovih pravic: na *Habeas Corpus Act* (1679 sprejet v Angliji) in na Zlato bulo madžarskega kralja Andreja (1222).⁵² Njen vpliv je nato zaradi stalnih vojn Anglije zamrl; njen pomen pa je bil odkrit v elizabetanski dobi. Iz omejenega političnega in pravnega sporazuma je bila dvignjen v nacionalni mit, in v 17. stoletju je imela velik vpliv pri razpravah o pravicah v Angliji.⁵³

Pravice, ki jih najdemo v dokumentih tistega časa, so pravice določenih posameznikov in razredov. Pravniki so ugotovili, da obstaja poleg »*ius naturale*« nov pojem, ki ni bil prisoten v starih tekstih in so s prebiranjem starih tekstov in z dodajanjem osebnega pristopa ter s pravicami osnovanim pristopom dodali novo definicijo, namreč pravico kot subjektivno, torej moč, zmožnost, ki je v človeku.⁵⁴ Kanonisti niso opustili stare definicije

46 Freeman, M. (2004). *Human rights – the disciplinary approach*. Cambridge, Oxford: Polity Press, str. 17.

47 Keen, M. (1993). *Srednjeveška Evropa*. Ljubljana: Cankarjeva založba, str. 162.

48 Freeman, M. (2004). *Human rights – the disciplinary approach*. Cambridge, Oxford: Polity Press, str. 18.

49 Velika listina svoboščin. Wikipedia. Dostopno na: http://sl.wikipedia.org/wiki/Velika_listina_svobo%C5%A1%C4%8Din (19. 9. 2010).

50 Prav tam.

51 Lampe, R. (2010). *Pravo človekovih pravic: sistem človekovih pravic v mednarodnem, evropskem in ustavnem pravu*. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije, str. 57–58.

52 Prav tam, str. 58.

53 Freeman, M. (2004). *Human rights – the disciplinary approach*. Cambridge, Oxford: Polity Press, str. 17–18.

54 Tierney, B. (2004). *The idea of natural rights-origins and persistence*. Str. 6. V: *Northern university Journal of International Human Rights*, Volume 2, April, 2004. Dostopno na: <http://www.law.northwestern.edu/journals/jihr/v2/> (19. 9. 2010).

ius naturale, ampak so uvideli, da mora ustrezen koncept naravne pravičnosti vsebovati koncept individualnih pravic.⁵⁵

13. stoletje je zaznamovalo v razvoju pravic dvojje: pravniki so začeli razpravljati, ali je pravica braniti se pred sodiščem le del civilnega prava nekaterih narodov ali je osnovana na univerzalnem naravnem pravu. Trdili so, da če ima nekdo naravno pravico samoobrambe pred fizičnim napadom, ima potemtakem pravico tudi braniti se pred legalnimi obtožbami.⁵⁶ Drugi premik po mnenju Tierneya pa je razprava o tem, ali so naravne pravice skupne zahodni kulturi ali pripadajo oz. bi morale pripadati vsem ljudstvom. Papež Inocenc IV. se je tako spraševal, ali pravica do lastnine in pravica ustvarjanja zakonitih vlad pripada le kristjanom ali lahko tudi pogani uživajo take pravice; zaključil je, da lastništvo, lastnina in jurisdikcija lahko pripadajo poganom zakonito, torej ne le verujočim, ampak vsem razumskim bitjem. Njegovi teksti so imeli vpliv predvsem na teologe 16. stoletja, ki so branili pravice Ameriških Indijancev pred španskimi konkvistadorji.⁵⁷

V tem obdobju so kanonisti razvili še en aspekt, kako učiti »ius naturale« poleg prohibitivnega (ko nam je prepovedano, da odreagiramo) ter preceptivnega (ko nam je ukazano, da odreagiramo) tudi permisivnega (ko nam je dana pravica, da odreagiramo). Čeprav je bilo na prehodu v 14. stoletje nekaj pravic že priznanih – pravica samoobrambe pred fizičnim napadom in na sodišču, pravice v zakonu, pravice poganov itd. – pa ni bilo zagotovila, da bo ta doktrina vztrajala in postala eksplicitna v zahodni politični teoriji.⁵⁸

Kot že povedano, je 13. stoletje kot znanilec nove dobe nakazal premike na mnogih področjih, tako v teologiji kot filozofiji prava. Kot odgovor Cerkve na vse več krivoverških gibanj od 13. stoletja dalje so nastajale redovne skupnosti, kot. npr. frančiškani in dominikanci. Frančiškani so se zavezali skrbeti za ubožne in revščini in zato postavili pod vprašanje legitimnost zasebne lastnine.⁵⁹ Nastal je velik spor med papežem in voditelji frančiškanskega reda o frančiškanski revščini in lastnini.

Frančiškani so za preživetje potrebovali hrano, prostor za prenočitev, obleko, kar jim je povzročalo težave, saj je bil potemtakem tudi Frančišek Asiški lastnik;⁶⁰ zato so poudarjali, da so opustili vso lastnino in pravico do uporabe lastnine, ohranili pa so zgolj uporabo. Na tak način naj bi vestno sledili zgledu popolnega evangeličanskega načina življenja Jezusa Kristusa in prvih apostolov.⁶¹

Rešitev za frančiškane je našel Duns Scotus, ki je poudaril razliko med dominiu-
nom⁶² (gospodstvo, lastnina, imetje) ter imperiumom (posedovanje stvari). Za preživetje je potrebno (zgolj) uporabljati stvari, ne jih pa tudi posedovati. Lastnina ni naravna in v skupnosti povzroči, da smo del umetnih odnosov, ki določijo lastninsko posest. Apostolska revščina je možna, je zaključil Duns Scotus.⁶³

Papež v avignonskem suženjstvu Janez XXII. je nasprotoval frančiškanom in leta 1329 z bulo določil, da bi bilo heretično misliti, da Jezus in njegovi apostoli niso imeli

55 Prav tam.

56 Prav tam, str. 6.

57 Prav tam, str. 7.

58 Prav tam, str. 8.

59 Povzeto po: Keen, M. (1993). Srednjeveška Evropa. Ljubljana: Cankarjeva založba, str. 131–133.

60 Edmundson, W. A. (2004). An introduction to rights. Cambridge: University Press, str. 7.

61 Tierney, B. (2004). The idea of natural rights-origins and persistence. Str. 9. V: Northern university Journal of International Human Rights. Volume 2, April, 2004. Dostopno na: <http://www.law.northwestern.edu/journals/jihr/v2r/19.9.2010>.

62 V rimskem pravu gre za lastninsko pravico kot vsoto vseh stvarnopravnih upravičenj na določeni stvari. Geslo Dominion. Pravo (2003). Leksikon Cankarjeve založbe. Ljubljana: Cankarjeva založba, str. 131–133.

63 Edmundson, W. A. (2004). An introduction to rights. Cambridge: University Press, str. 7.

ničesar in da niso imeli pravic do stvari, ki so jih uporabljali. Potrdil je, da je dal Bog Adamu dominium (gospostvo) nad zemeljskimi stvarmi. Lastnina je bila torej posvečena z božjim zakonom.⁶⁴ S tem, ko je pokazal, da ni pravične uporabe nečesa, če ni pravice do uporabe, je v ospredje postavil idejo pravice.⁶⁵

Spor je spodbudil k političnemu pisanju Williama Ochama, ki se ni strinjal s papeško bulo. V pisanju svojih del, s katerimi je nastopil v bran frančiškanskim idejam, se ni navezoval na svojo nominalistično filozofijo, ampak mnogokrat citiral zgodnje kanonične tekste. Na papežev argument, da ne more obstajati pravična uporaba brez pravice do uporabe, je Ocham uporabljal argument kanonikov o naravni pravici nujnosti do življenja. Frančiškani so se odrekli vsaki obliki posvetnih pravic, vsaki pravici tožbe na sodišču ali posedovanja lastnine. Ampak obstaja tudi naravna pravica uporabljati zunanje stvari, ki so skupne vsem moškim in ženskam in izhajajo iz narave, ne iz zakonov ljudi. Nihče nima pravice odreči te pravice, ker je nujna za ohranitev življenja, zato jo menihi imajo, četudi ne izhajajo iz (posvetnih, pisanih) zakonov, saj je to njihova »naravna pravica«.⁶⁶ V naslednjih spisih je Ocham v obrambi frančiškanske revščine napadal celotno doktrino papeškega absolutizma; v tem početju je idejo krščanske svobode spremenil v argument naravnih pravic. Čeprav naj bi bil krščanski zakon zakon popolne svobode, pa lahko v primeru, da ima papež absolutno moč, kristjani postanejo nesrečni služabniki. Da bi definiral meje papeške moči, je opozoril papeža, da vse pravične vlade izhajajo iz skupnega dobrega, ampak se je večkrat nanašal tudi na individualne naravne pravice posameznikov, torej pravice in svoboščine, podeljene s strani Boga in narave. Po mnenju Tierneya je bilo verjetno prvič, da je bila ideja naravnih pravic uporabljena kot izziv težnjam absolutističnih vlad oz. absolutizma,⁶⁷ nagiba pa se tudi k mnenju Villeya, da je postavil izvor človekovih pravic s prvo formulacijo koncepta subjektivnih naravnih pravic.

V času renesanse so se humanistični pravniki ukvarjali z državljskimi pravicami, ne naravnimi pravicami. Razprave na univerzah so bile velikokrat razprave zaradi razprav, manj pa povezane z vsakodnevnim življenjem.⁶⁸

Z novim vekom je prišlo tudi do zagovarjanja pravic v realni praksi, torej nekakšnih varuhov človekovih pravic izven evropske celine. Z odkritjem Amerike je prišlo do genocida nad staroselci v Amerikah v imenu pokristjanjevanja,⁶⁹ ob tem pa se je iskalo tudi zagovor kolonializma, zastavljalo vprašanja o pravicah staroselcev. Velika razprava se je vnela v Španiji, velikokrat je bil v njenem centru koncept naravnih pravic, in sicer: ali so pravice lahko univerzalne, ali so nekateri ljudje sužnji po naravi, kot je menil že Aristotel; ali imajo pravice samo civilizirani ljudje, kot denimo Španci, ali tudi kanibali, nagi barbari/divjaki.⁷⁰

Prvi, ki je opozarjal na kršenje človekovih pravic, je bil misijonar Bartolome de las Casas, ki je zagovarjal človekove pravice za vse Indijance, namreč pravico do svobode, pravico do posedovanja lastnine, pravico samoobrambe, pravico oblikovati svojo vlado. Poleg pobožnosti (Oni so naši bratje in Kristus je umrl za njih) je Las Casas izhajal tudi iz pravnih dokumentov in zapisal, da je španska oblast v Ameriki lahko legitimna le,

64 Prav tam, str. 8.

65 Tierney, B. (2004). The idea of natural rights-origins and persistence. Str. 9. V: Northern university Journal of International Human Rights, Volume 2, April, 2004. Dostopno na: <http://www.law.northwestern.edu/journals/jihr/v2/> (19. 9. 2010).

66 Prav tam.

67 Prav tam.

68 Prav tam, str. 10.

69 Hozjan A., Potočnik, D. (2002). Zgodovina 2. Ljubljana: DZS, str. 152.

70 Tierney, B. (2004). The idea of natural rights-origins and persistence. Str. 10. V V: Northern university Journal of International Human Rights, Volume 2, April, 2004. Dostopno na: <http://www.law.northwestern.edu/journals/jihr/v2/> (19. 9. 2010).

če nanjo Indijanci pristanejo, saj se jih zadeva oblasti tiče oz. se tiče vsakega Indijanca. Ko gre za naravne pravice do svobode, strinjanje večine ne more prejudicirati pravice manjšine, ki so odrekli privolitev.⁷¹ Na očitke tistih, ki so izhajali iz Aristotelovega naravnega suženjstva (Sepulveda), da so Indijanci barbari, zato pa sužnji po naravi, je Las Casas našel le eno vrsto ljudi, ki bi lahko bili sužnji po naravi, in to so bili ljudje, ki so bili divji, ki so živeli sami v gozdovih in gorah kot živali izven urejene družbe; vendar tudi ti ljudje, tudi najnižji sloji človeštva, niso popolnoma brez pravic: Imajo pravico do bratske prijaznosti in krščanske ljubezni.⁷² Las Casas je, čeprav ga mnogi štejejo za zagovornika človekovih pravic, v ščitenju in zagovarjanju Indijancev predlagal, da naj se za težja dela v Ameriki raje uporablja črnce iz Afrike.⁷³

Ideja naravnih pravic je v naslednjih stoletjih rasta, nastajale so nove možnosti in novi konteksti, v katerih je bila lahko ideja uporabljena. Reformaciji je sledila protireformacija ter verske vojne (Hugenotske vojne, ki se končajo z nantskim ediktom in z zagotavljanjem verske svobode v Franciji 1598); ter tridesetletna vojna in z vsem povezanimi kmečki upori, ki so v glavnem izvirali iz socialne stiske, neenakosti ter politične zatiranosti.⁷⁴ Vestfalski mir ob zaključku tridesetletne vojne 1648 je sicer izjemno pomemben za razvoj moderne Evrope in pomeni tudi nežen uvod v priznavanje manjšinskih pravic, prvih verskih svoboščin po načelu vera, čigar oblast.⁷⁵

S koncem 16. stoletja in v 17. stoletju se je večala moč osrednje oblasti in razvile predstave o neomejeni oblasti vladarja. V 16. in 17. stoletju, torej v času težnje po oblikovanju nacionalnih držav, ki naj bi delovale mimo papeške avtoritete, so nastale absolutistične države, kjer je bila politična oblast v rokah absolutista, verska oblast je bila omajana ali pa prevzeta s strani (političnega) vladarja (primer Anglije).⁷⁶

Danes smo tako navajeni uporabljati koncept človekovih pravic v smislu omejevanja moči vlade, da je presenetljivo spoznanje, da je večina zgodnjih modernih teoretikov človekovih pravic trdilo, da se morajo posamezniki odreči naravnim pravicam in jih »predati«⁷⁷ absolutnim vladarjem zaradi socialnega reda.

Thomas Hobbes je naredil ostro razliko med pravico (jus) in zakonom (lex). Ker je pravica svoboda in zakon omejitev, se zakon in pravica ne le razlikujeta med seboj, pač pa tudi nasprotujeta; Hobbes je tako pokazal dve razliki med naravnimi pravicami in naravnim pravom; starejši, ki vsiljuje dolžnosti, ter moderen koncept človekovih pravic, ki se osredotoča na pretirano zahtevanje pravic posameznika.⁷⁸

Razsvetljenstvo je prineslo ključni premik v razvoju pojmovanja človekovih pravic. Avtorji, kot so denimo Hobbes, Locke, Rousseau so pripomogli k ustavnopravnemu pojmovanju človekovih pravic. Grotius, Paine, Kant itd. pa so utemeljili mednarodne razsežnosti človekovih pravic ter sorodne pravne discipline (npr. mednarodno pravo, humanitarno in vojno pravo itd.).⁷⁹

71 Prav tam, str. 11.

72 Prav tam.

73 Hozjan A., Potočnik, D. (2002). *Zgodovina 2*. Ljubljana: DZS, str. 152.

74 Lampe, R. (2010). *Pravo človekovih pravic: sistem človekovih pravic v mednarodnem, evropskem in ustavnem pravu*. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije, str. 58.

75 Prav tam.

76 Prav tam.

77 Freeman, M. (2004). *Human rights – the disciplinary approach*. Cambridge, Oxford: Polity Press, str. 18.

78 Tierney, B. (2004). *The idea of natural rights-origins and persistence*, str. 4. V: *Northern university Journal of International Human Rights*, Volume 2, April, 2004. Dostopno na: <http://www.law.northwestern.edu/journals/jihr/v2/> (19. 9. 2010).

79 Lampe, R. (2010). *Pravo človekovih pravic: sistem človekovih pravic v mednarodnem, evropskem in ustavnem pravu*. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije, str. 60.

Današnji pogled človekovih pravic je modifikacija koncepta naravnih pravic Johna Locka. Po mnenju Donnellyja so človekove pravice vstopile v politično teorijo in prakso v 17. stoletju šele z deli razsvetljencev, zlasti Johna Locka in da je Lockovo delo *Druga razprava o oblasti* (*Second Treatise of Government*, 1688) prva dovršena teorija naravnih pravic.⁸⁰

Lockova teorija začenja s preddružbenim položajem (pre-social state) narave, v kateri imajo enaki posamezniki naravne pravice glede življenja, svoboščin in lastnine. Če ni vlade, so te pravice majhne vrednosti. Skorajda jih ni mogoče zaščititi s posameznim dejanjem/akcijo in nestrinjanja glede pravic so veliki vzroki konfliktov. Zato ljudje v družbi in družbe oblikujejo/ustanovijo vlade, da jim omogočajo uživanje naravnih pravic. Vlada temelji na družbeni pogodbi med vladarji in tistimi, ki se jim vlada. Državljanji so prisiljeni ubogati le, če vlada ščiti njihove pravice, ki so moralno prednostne in nad zahtevami in interesi vlade. Vlada je legitimna, ko sistematično ščiti in širi uživanje človekovih pravic državljanov. Ideja človekovih pravic je bila povezana s srednjim razredom v nasprotju z aristokracijo in njihovo predstavo, da že po rojstvu pomenijo več. Vendar če je Locke povezoval naravne pravice s srednjim razredom, pa jih je le z moškimi, ne pa tudi ženskami, nikakor pa ne s služabniki, delavci, tujci, kjer tudi spoli niso igrali vloge.⁸¹

V času Locka so se dogajali pomembni premiki v angleški zgodovini – po koncu državljanske vojne je bil sprejet temeljni zgodovinski dokument o pravicah posameznika v kazenskem postopku, *Habeas Corpus Act* (1679), ki je osnova kazenskega procesnega prava v akuzatornem postopku anglosaškega pravnega reda oz. je garancija pred samovoljnim/protipravnim odvzemom prostosti ter pred neupravičenim in samovoljnim pridržanjem. »Imaš telo« pomeni subjektiviteto posameznika in ga postavlja kot takega kot enakopravno stranko v kazenski postopek in omejuje samovoljni odvzem prostosti prek sodne kontrole. Jamči več procesnopравnih pravic (načelo zakonitosti, pravico do hitrega sojenja, pripor mora potrditi sodišče, pravica braniti se s svobode je sicer določena, vendar ob plačilu varščine).⁸²

Leta 1689 je angleški parlament sprejel listino pravic (*Bill of rights*), ki je štel za prvi popolnejši katalog človekovih pravic v zgodovini. Z njim je bilo definirano razmerje med zakonodajno (dvodomni parlament) in izvršilno vejo oblasti v Angliji, ki je postala parlamentarna demokracija. Poleg tega, da je ponovno izbojeval omejitev kraljeve oblasti, je listina omejila arbitrarnost in samovoljo kralja z delovanjem zakonodajne oblasti (suspens zakonov je mogoč le z odobritvijo parlamenta). Odpravil je cerkvena sodišča, uvaja svobodo govora, vendar le na besede izrečene v parlamentu; svoboda govora se je nato razširila na tisk. V kazenskem postopku je uvedla nove garancije – prepovedana je pretirana varščina in pravilo izbiranje porote, v kateri sta vključeni obe stranki. Sprejeta je bila tudi Listina pravic s pravico do peticije.⁸³

Koncept naravnih pravic je bil v 18. stoletju, z manjšim uspehom v Veliki Britaniji, vztrajen v Ameriki, kjer so tamkajšnji prebivalci povezovali obrambo verskih svoboščin z bojem za politično svobodo. Lockove ideje so najbolj vidne v ameriški deklaraciji za neodvisnost (1776),⁸⁴ oboje pa je imelo vpliv na francosko revolucijo.

⁸⁰ Donnelly, J. (1989). *Universal human rights in theory and practice*. Ithaca, NY: Cornell University Press, part II.

⁸¹ Donnelly, J. (1998). *What are human rights? V: Introduction to human rights*. Youngstown: USIA, str. 3.

⁸² Lampe, R. (2010). *Pravo človekovih pravic: sistem človekovih pravic v mednarodnem, evropskem in ustavnem pravu*. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije, str. 61–62.

⁸³ Prav tam, str. 62.

⁸⁴ Freeman, M. (2004). *Human rights – the disciplinary approach*. Cambridge. Oxford: Polity Press, str. 23.

Sklep

Vzgoja in izobraževanje za človekove pravice spada med najpomembnejše izzive šolstva, ki pa je lahko najbolj učinkovita in kakovostna pri pouku zgodovine, saj se ta glede na naravo predmeta in učni načrt najbolj posveča tematiki človekovih pravic. Pri tem je potrebno izhajati iz tega, da imajo človekove pravice daljšo zgodovino. Dokumentov in vsebin o zgodovini človekovih pravic je veliko; glavna so tudi vključena v posodobljeni učni načrt za zgodovino, čeprav prevladujejo politični dogodki (npr. Magna carta, razvoj absolutizma itd.). Pri predstavljanju zgodovine človekovih pravic je potrebno predstavljati različna obdobja razvoja in definiranja človekovih pravic, ki ni vedno pomenilo, da ima nekdo pravico zato, ker je človeško bitje in da ima naravne pravice; s predstavitvijo razvoja pa je potrebno začeti od začetkov civilizacij, ne šele z obdobjem razsvetljenstva ali 20. stoletja.

Viri in literatura

- Burke, E. (1989). Razmišljanja o revoluciji v Franciji. Ljubljana: Krt.
- Code of Ur-Nammu. V: http://en.wikipedia.org/wiki/Code_of_Ur-Nammu (15. 11. 2010).
- Donnelly, J. (1989). Universal human rights in theory and practice. Ithaca, NY: Cornell University Press, part II.
- Donnelly, J. (1998). What are human rights? V: Introduction to human rights. Youngstown: USIA, str. 3–12.
- Edmundson, W. A. (2004). An introduction to rights. Cambridge: University Press.
- Freeman, M. (2002). Human rights: an interdisciplinary approach. Cambridge, Oxford: Polity Press.
- Hammurabi's Code of Laws, v angleščino prevedel L. W. King Dostopno na: <http://eawc.evansville.edu/anthology/hammurabi.htm> (2. 11. 2010).
- Hozjan A., Potočnik, D. (2002). Zgodovina 2. Ljubljana: DZS.
- Introduction to human rights (1998). Youngstown: USIA.
- Lacey, M., Haakonssen, K. (1992). A culture of rights. The Bill of rights in philosophy, politics and law 1791 and 1991. New York: Woodrow Wilson International Center for Scholars, Cambridge: Cambridge University Press.
- Lampe, R. (2010). Pravo človekovih pravic: sistem človekovih pravic v mednarodnem, evropskem in ustavnem pravu. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.
- Leksikon Pravo (2003). Leksikon Cankarjeve založbe. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- MacIntyre, Alasdair C. (2002) After virtue: a study in moral theory. Notre Dame: University of Notre Dame, 2nd ed., reprinted.
- Makriayianni, C. (2007) A Summary of the EUROCLIO 2007 European Survey, Human Rights Education: Lessons from History, Bulletin 25, Slovenia, Zavod za šolstvo RS, Ljubljana, str. 73–75.
- Manea, M. (2007). A Briefing on Human Rights Education, Human Rights Education: Lessons from History, Bulletin 25, Slovenia, str. 26–28.
- Novak, B. (2004). Šola in otrokove pravice. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Paine, T. (1970). Rights of a man. London: Dent.
- Pavlović, Z. (1993): Psihološke pravice otroka: otrokove pravice onstran pravnega varstva. Radovljica: Didakta.
- Pavlović, Z., Rutar Leban, T. (2008). Indikatorji kakovosti življenja otrok v Sloveniji: v luči medkulturne študije o otrokovih pravicah. Ljubljana: Pedagoški inštitut.

- Plan of Action for the first phase (2005–2009) of the World Programme for Human Rights Education. General Assembly, United Nations. Dostopno na: http://www2.ohchr.org/english/issues/education/training/docs/PlanofActioninbrief_en.pdf (19. 9. 2010).
- Poučevanje o človekovih pravicah in pouk zgodovine: mednarodna konferenca učiteljev zgodovine, Bled, 20.–25. marec 2007. (2007). Mednarodna konferenca učiteljev zgodovine. Zbornik. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
- Priporočilo Evropskega parlamenta in sveta z dne 18. decembra 2006 o ključnih kompetencah za vseživljenjsko učenje. V: Uradni list Evropske unije, L 394/10 SL. 30. 12. 2006.
- Resolucija Generalne Skupščine Združenih narodov št. 59/113 Svetovni program za vzgojo za človekove pravice. Slovenski prevod dostopen na: http://www.mss.gov.si/fileadmin/mss.gov.si/pageuploads/podrocje/mednarodno/solstvo/doc/Resolucija_program_izobrazevanja_CP_feb05_slo.doc (19. 9. 2010)
- Revidiran osnutek akcijskega načrta za prvo fazo (2005–2007) Svetovnega programa za vzgojo za človekove pravice. Slovenski prevod dostopen na: http://www.mss.gov.si/fileadmin/mss.gov.si/pageuploads/podrocje/mednarodno/solstvo/doc/Akcijski_nacrt_2005_07_slo.doc (19. 9. 2010).
- Rustja, E. ur. (2008). Vzgoja in izobraževanje za človekove pravice. Zbornik. Ljubljana: Pedagoški inštitut.
- Splošna deklaracija človekovih pravic. Dostopna na: <http://www.varuh-rs.si/pravni-okvir-in-pristojnosti/mednarodni-pravni-akti-s-podrocja-clovekovih-pravic/organizacija-zdruzenih-narodov/splosna-deklaracija-clovekovih-pravic/> (19. 9. 2010)
- Tierney, B. (1997). The Idea of Natural Rights: Studies on Natural Rights, Natural Law and Church Law 1150–1625. Atlanta: Scholars Press.
- Tierney, B. (2004). The idea of natural rights-origins and persistence. V: Northern university Journal of International Human Rights, Volume 2, April, 2004. Dostopno na: <http://www.law.northwestern.edu/journals/jihr/v2/>, str. 1–12. (19. 9. 2010).
- Twelve tables. Dostopno na: http://en.wikipedia.org/wiki/Twelve_Tables#TABLE_VII_.28Real_Property.29 (25. 11. 2010).
- Zgodovina – gimnazija: posodobljeni učni načrt (2008). Ljubljana: Zavod za šolstvo RS.